

امکان سنجی ضابطه مندی ازدواج موقت بر مبنای شاخصه های سبک زندگی اسلامی

لیلا ثمنی *

عاطفه رحمانی **

معصومه شهریاری ***

چکیده

در فقه امامیه ازدواج موقت از عقود مشروع است و مصالح، منافع، احکام و آثاری دارد، از جمله عدم لزوم رفع نیازهای مالی و عاطفی زوجه. نبود تبیین ضابطه مند از حدود و ثغور جواز ازدواج موقت به امکان سوءاستفاده از مشروعیت مطلق آن انجامیده که موجب بازتاب های منفی شده است؛ ازاین رو کشورهای مختلف اسلامی و غیراسلامی و سازمان هایی همچون فرهنگ و ارتباطات اسلامی دانشگاه ها خواستار تعیین میزان مشروعیت ازدواج موقت شده اند. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی سعی در بررسی امکان ارائه ملاک برای سنجش جواز یا عدم جواز ازدواج موقت بر مبنای شاخصه های سبک زندگی اسلامی دارد و با جمع آوری داده ها از طریق اسنادی، عرصه ها و معیارهای همسو و متعارض ازدواج موقت با سبک زندگی اسلامی را تبیین کرده است. یافته ها حاکی از آن است که ازدواج موقت نمی تواند به طور مطلق محکوم به جواز باشد، بلکه امکان ضابطه مندی بر اساس شاخصه های سبک زندگی اسلامی را دارد و در جایی که مؤلفه های سبک زندگی اسلامی با جواز ازدواج موقت تغایر داشته باشد بایسته است که جواز ازدواج موقت محدود شود. نتیجه اینکه با در نظر گرفتن شرایط، شاخصه ها و قابلیت نوسان حکمی ازدواج موقت میان وجوب تا حرمت، لازم است قوانین و به تبع آن فرهنگ جامعه اسلامی در تحقق کارکرد ازدواج موقت تغییراتی یابد.

کلیدواژه ها: ازدواج موقت، ضابطه مندی مشروعیت، سبک زندگی اسلامی، شاخصه های سبک زندگی اسلامی.

* استادیار گروه خانواده درمانی، پژوهشکده زنان، دانشگاه الزهراء ع.ه.ع.، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

l.samani@alzahra.ac.ir

** دانشجوی دکتری رشته مطالعات زنان، گروه مطالعات زنان، دانشگاه تربیت مدرس

ateferahmani1@yahoo.com

*** دانشجوی دکتری رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه امام صادق ع.ه.ع.

M.Shahriari@isuw.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۹

مقدمه

مطابق تصریح آیات قرآن (ذاریات: ۴۹) اصل زوجیت، اصلی تکوینی است (حکمت نیا، ۱۳۹۲: ۱۲۴). نکاح باب ورود به زوجیت در اسلام است و جنبه عبادی دارد. در جامعه ما نیز نظام زوجیت از قداست و ارزش برخوردار است؛ به این معنا که علاوه بر تکوینی بودن، شاکله تشریحی نیز دارد. به هر حال از جایی که احکام نکاح حالت توقیفی دارند، اسباب انحلالشان نیز در اختیار شارع است (حکمت نیا، ۱۳۹۲: ۱۲۴؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۱۷/۵). نکاح در فقه اسلامی به دو نوع تقسیم می‌شود: دائم و موقت (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۷/۵؛ طاهری، ۱۴۱۸: ۱۵۳). ازدواج موقت، به جز چند تفاوت با عقد دائم در ذکر مدت و بعضی از احکام مانند عدم نفقه و ارث، سایر ارکان عقد دائم و آثار آن را دارد (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۸/۵).

علمای شیعه با توجه به تفاسیر و روایات، مشروعیت، جواز، اباحه و عدم نسخ ازدواج موقت را بالاجماع پذیرفته‌اند (طاهری، ۱۴۱۸: ۱۴۱؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۹/۵؛ کرکی عاملی، ۱۴۱۴: ۷؛ طوسی، ۱۴۰۷: ۳۴۰، ۳۴۱؛ همو، ۱۴۰۰: ۴۸۹؛ طبرسی، ۱۴۱۰: ۱۴۶؛ مدرسی یزدی، ۱۴۱۰: ۱۶۴؛ قمی سبزواری، ۱۴۲۱: ۴۵۷؛ محقق حلی، ۱۴۱۲: ۳۷۲؛ مجلسی، محمدباقر، ۱۴۱۰: ۲۹۸، ۲۹۹). برخی جواز آن را منوط به رعایت موازین شرعی و معقول بودن و دستاویز نبودن برای هوس بازی و فساد بیشتر می‌دانند (مکارم شیرازی، ۱۴۲۸ الف: ۱۷۷). با این همه، در مواردی با حکم ثانوی، مکروه یا حرام اعلام شده است (مجلسی، محمدباقر، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۲۹/۵؛ کلینی، ۱۴۲۹: ۱۷؛ مجلسی، محمدتقی، ۱۴۰۶: ۱۱۴-۱۲۶؛ حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۲، ۲۳؛ محدث نوری، ۱۴۰۸: ۴۵۵، ۴۵۶؛ نجفی، ۱۴۰۴: ۱۵۲، ۱۵۳؛ طبسی، ۱۴۲۶: ۱۲؛ محقق داماد، بی تا: ۲۱۵)؛ از جمله در جایی که فرد بی نیاز از متعه باشد، جایی که بیم بدنامی رود، جایی که افرادی بخواهند شیعه را با متعه بدنام کنند و در جایی که باعث فساد و کفر برخی از زن‌ها شود (مدرسی یزدی، ۱۴۱۰: ۱۶۶). در قانون مدنی ایران (مواد ۱۰۷۵، ۱۰۹۵-۱۰۹۸) که روح آن مبتنی بر نظر مشهور فقهای شیعه است (حکمت نیا، ۱۳۹۲: ۱۲۴)، ازدواج موقت با شرایط آن ذکر شده است.

بر این اساس، ازدواج موقت برای افرادی خاص مشروعیت دارد و حکمش برای موارد خاص است، همان طور که سرقت برای سدهای حد جایز شده است (المنار، ۲۵، ۱۴)؛ این بحث مستلزم پژوهشی مستقل است. ائمه علیهم‌السلام بارها افرادی را که دارای همسر بودند از ازدواج موقت نهی کرده‌اند (طاهری، ۱۴۱۸: ۱۵۵). در مواردی نیز به اکتفا به حد ضرورت و لزوم پرهیز افرادی که نیاز ندارند تصریح شده است (مجلسی، محمدتقی، ۱۴۰۶: ۱۲۵؛ کلینی، ۱۴۰۷: ۴۵۲/۵، ۴۵۳)؛ از این رو نکاح موقت این فلسفه و حکمت را داشته که در ضرورت‌ها از

آن استفاده شود (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۲۶/۵) و هرگز توجیهی برای سرکشی‌های جنسی و هوسرانی برخی از افراد نیست (مکارم شیرازی، ۱۴۲۵: ۱۶۹). گفته شده که اگر مردی دارای زن و فرزند به دنبال ازدواج موقت باشد، حقیقت متعه را نشناخته و معلوم نیست که شارع مقدس ازدواج موقت را برای او حلال و مباح بداند؛ چراکه چنین مردی طبعاً با خانواده خود با سردی و کم‌مهری رفتار خواهد کرد و فکرش پیوسته به دنبال هوس بازی و تغییر ذائقه است. متعه اساس و ریشه خانواده مرد متأهل را متزلزل می‌کند؛ از این رو شارع آن را مباح نمی‌داند و متعه را فقط برای کسانی حلال می‌داند که برای ادای وظیفه شرعی از آن استفاده کنند (مجلسی، محمد تقی، ۱۴۰۶: ۱۱۵). متعه را نباید اسباب اباحه کام‌جویی جنسی دید؛ چراکه پیروی از هوای نفس در امور شهوانی موجب نقص عقل و در نظر شارع مذموم است.

اسلام هرگز بنا ندارد که ازدواج موقت را شاخه اصلی در ازدواج معرفی کند، بلکه همیشه در زوجیت و زناشویی، ازدواج دائم را اصل دانسته و موارد استفاده از ازدواج موقت را به افراد نیازمند و کسانی که امکان تشکیل خانواده ندارند محدود کرده است (محقق داماد، بی تا: ۲۱۵). برخی از اندیشمندان معتقدند که متعه یک نهاد استثنایی است که موارد استفاده محدودی دارد و جواز ورود به آن نیز منوط به احراز شرایطی است (میرخانی، ۱۳۸۰)، ولی تفسیر عرفی و سلیقه‌ای از علت تشریح ازدواج موقت و به تبع آن ورود بی ضابطه به آن پیامدهای منفی اجتماعی بسیاری داشته است؛ از جمله سقط جنین (چینی چیان و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۱۹-۲۳۲)، سردی و ازهم‌گسیختگی کانون خانواده‌های دائمی (ریاحی، ۱۳۹۱)، کاهش میل جوانان به ازدواج دائم و سردرگمی، بی‌قراری و نداشتن ثبات عاطفی (کردی، ۱۳۹۴؛ خیری خامنه و زاهد، ۱۳۹۰: ۴۳-۶۶؛ جمالی، ۱۳۹۲).

از دیدگاه اسلام، هدف خداوند از خلقت بشر، تحقق امت واحد توحیدی است و ازدواج نیز تنها مسیر ایجاد و تربیت نسل توحیدی. تأثیر نوع ازدواج در سبک زندگی اسلامی غیر قابل اغماض و قطعی است. دیدگاه‌های متفاوت درباره امکان توسعه بخشی ازدواج موقت با هدف پرهیز از روابط جنسی ناصحیح، همچون ازدواج سفید، یا محدود کردن آن به شرایط خاص آثار متفاوتی در رفتار و تعاملات فردی و اجتماعی به دنبال دارد. با این حال گزاره‌ها و توصیه‌های فراوان اسلام با محوریت سبک تربیتی اسلامی وجود دارد که نباید نادیده گرفته شوند. این پژوهش می‌کوشد با کمک شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی، معیار ضابطه مندی را بررسی و مشروعیت ازدواج موقت را ضابطه مند کند؛ از این رو ضمن بررسی آثار مثبت و منفی ازدواج موقت، همسویی یا ناهمسویی آنها با شاخصه‌های سبک تربیت اسلامی را نیز بررسی کرده است.

۱) پیشینه پژوهش

طبسی ۴۶ اثر از فقها در زمینه مشروعیت ازدواج موقت را در کتابی مستقل جمع کرده است (طبسی، ۱۴۲۶: ۱۳۵-۱۳۸). رحیم ازدواج موقت از دیدگاه آیات و سنت را بررسی کرده (رحیم، ۱۳۸۸: ۷) و باختر و رئیسی در کتاب ازدواج موقت، قوانین و آیین نامه، آرای شعب دیوان عالی کشور، دیدگاه‌های قضائی، فقهی، نظریات مشورتی اداره حقوقی و بخشنامه‌های ثبتی درباره ازدواج موقت را گرد آورده‌اند (باختر و رئیسی، ۱۳۹۰: ۱۵). شریفی و لطفی در «سبک زندگی خانوادگی در قرآن و سنت پیشوایان معصوم علیهم‌السلام» سبک زندگی مرتبط با محیط خانواده را در ادله امامیه بررسی کرده‌اند (شریفی و لطفی، ۱۳۹۲: ۸۱). شهلا حائری در پژوهشی درباره ازدواج موقت (حائری، ۱۹۸۹) انگیزه مردان برای ازدواج موقت را رفع نیاز جنسی، تنوع‌طلبی و انجام کارهای منزل دانسته است، نه تشکیل خانواده و حفظ سنت. علی‌رغم وجود موانع جدی در راه ازدواج دائم در جامعه کنونی ما، به نظر می‌رسد رسمیت یافتن متعه به شکل یک سنت اجتماعی منجر به پاشیده شدن بنیان خانواده می‌شود؛ چراکه عموم مردان، که کنشگران اصلی این عرصه هستند، از چارچوب خانه و خانواده فراتر می‌روند و به تنوع‌طلبی مبتلا می‌شوند که موجب فروپاشی کانون گرم خانواده می‌شود (قائمی، ۱۳۶۴: ۲۱۹؛ ولو جردی، ۱۳۷۱: ۱۸۸؛ هادی، ۱۳۷۷: ۸). با بررسی کتب، پایان‌نامه‌ها و مقالات متعدد دیگر در این زمینه مشخص می‌شود که تطبیق مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی با حدود مشروعیت ازدواج موقت حلقه مفقود این پژوهش‌ها است؛ از این رو پژوهش حاضر امکان ضابطه‌مندی ازدواج موقت بر مبنای شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی را سنجیده است.

۲) روش پژوهش

روش پژوهش در این مقاله مروری است. مقاله مروری نوعی از مقاله پژوهشی است که ضمن برخورداری از اهداف، انواع و روش‌های علمی متنوع، مرور ادبیات هدف ویژه آن است (آذر و هاشم، ۲۰۱۴). این نوع مقاله داده‌های خام و دست اول را بررسی نمی‌کند، بلکه منابع مرتبه دوم، یعنی یافته‌های ارائه شده در منابع دست اول، را مرور و بررسی می‌کند. به عبارتی، در این روش منابع مرتبه دوم بازبینی و یکپارچه‌سازی و ارزیابی می‌شوند (بررتون و همکاران، ۲۰۰۷). پژوهش حاضر ابتدا مطالعه‌های موجود در زمینه ازدواج موقت را با هدف کشف تعارضات و همسویی یا ناهمسویی ازدواج موقت با شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی بازخوانی و بررسی کرده است؛ برای این کار هشتاد مقاله در حوزه ازدواج موقت بررسی و در نهایت از بیست اثر استفاده شد. در انتها نیز راهکارهای تقنینی برای رفع این تعارضات ارائه شده است.

1. Haeri

2. Azar & Hashim

3. Brereton, P., Kitchenham, B. & Khalil, M.

۳) آثار مثبت و منفی ازدواج موقت

با توجه به مطالعات صورت‌گرفته، آثار ازدواج موقت را می‌توان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، حقوقی، غریزی، بهداشت روانی، بهداشت جنسی و جسمی بررسی کرد. درباره آثار مثبت می‌توان مؤلفه‌هایی را برشمرد؛ از جمله قالب محدودکننده برای کنترل قانونی ویژه و محدودکننده غرایز سرکش (محقق داماد، بی تا: ۲۱۳)، ضابطه‌مند کردن روابط زن و مرد و جلوگیری از رواج روابط نامشروع و حفظ و صیانت جامعه از ابتلا به فحشا و آلوده شدن به زنا (مدرسی، ۱۴۱۰: ۲۱۱؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۱۰۱/۴-۱۰۲)، رفع برخی مشکلات باروری (مکارم شیرازی، ۱۴۲۸: ۱۵۲) و جواز گرفتن اسپرم افراد مجرد جهت آزمایش‌های پزشکی (فاضل لنکرانی، بی تا: ۴۹).

در بُعد غریزی نیز اطلاق جواز ازدواج موقت برای خروج جوانان نیازمند به ازدواج و فاقد شرایط ازدواج از بحران جنسی است، ولی ممکن است بیشتر کسانی که به این امر اقدام می‌کنند مردان متأهل باشند. ترویج آن در بُعد اجتماعی می‌تواند موجب گرایش مردان متأهل به متعه بشود. پیامد اجتماعی و روانی آن نیز تزلزل کانون خانواده در اثر برجسته شدن غیرمنطقی مسائل جنسی در جامعه خواهد بود (نیازی، ۱۳۹۰). از دیگر آثار سوء ازدواج موقت در بُعد اجتماعی می‌توان به افزایش سن ازدواج به دلیل سهولت در دسترسی به عامل رفع نیاز جنسی بدون مسئولیت‌پذیری (خیری خامنه و زاهد، ۱۳۹۰: ۴۳-۶۶)، شکل نگرفتن زمینه مناسب برای تولید و تربیت نسل (نیازی، ۱۳۹۰) به دلیل امتناع زوجین از فرزندآوری (ثمنی و همکاران، ۱۳۹۶) و کالایی شدن زنان (بشیری خطیبی و همکاران، ۱۳۹۹) اشاره کرد. سر باز زدن والدین از قبول مسئولیت‌های مادی و معنوی تربیت فرزند حاصل از ازدواج موقت نیز علاوه بر ایجاد اختلال در بُعد اجتماعی، سبب ایجاد اختلال اقتصادی نیز می‌شود (آذرکمان، ۱۳۸۶). بالاترین مهریه در عقد دائم به تبع بالاترین مهریه‌های عقد موقت نیز از آثار مخرب اقتصادی ترویج ازدواج موقت است. در ابعاد روانی نیز می‌توان به افزایش روحیه تقابلی بین زن و مرد و تشدید خشونت علیه زنان اشاره کرد. ترویج ازدواج موقت در بُعد حقوقی نیز آثار مخربی دارد؛ از جمله مشکلات ناشی از عدم الزام به ثبت ازدواج موقت و به تبع آن تضييع حقوق مادی و معنوی زوجه و فرزند ناشی از ازدواج موقت و رعایت نشدن عدالت بین همسران (نیازی، ۱۳۹۰).

ازدواج موقت بر خانواده و زنان، به خصوص همسران دائمی مردانی که ازدواج موقت می‌کنند، آثار مخرب روانی بسیاری می‌گذارد و از آنجا که سلامت روانی زن با سلامت روانی فرزندان و خانواده و در نهایت جامعه ارتباط تنگاتنگ دارد، باید گفت ازدواج موقت و مجدد مردان متأهل دارای آثار زیانبار بسیار است. فروپاشی کانون خانواده، شیوع سقط جنین به دلیل امتناع مردان از انعقاد نطفه و قبول جنین حاصل از ارتباط موقت از دیگر آسیب‌های اجتماعی ازدواج موقت است

(آذرکمان، ۱۳۸۶). در بُعد بهداشت جسمی و روانی آثار مخرب ازدواج موقت شامل خودکشی، بیماری های مقاربتی، ایجاد بیماری های ناشی از سقط جنین و حتی مرگ مادر است. در بُعد اجتماعی نیز تولد کودکان بی هویت و محروم از حمایت های عادلانه مادی و اجتماعی محلّ نظم اجتماع خواهد بود. افسردگی زنان، پرخاشگری، ناکامی و سرخوردگی ناشی از دل بستگی های بی ثبات و سوء استفاده های مالی و جسمی نیز از آثار مخرب روانی ازدواج موقت هستند.

از مزایای ازدواج موقت در ابعاد غریزی و اجتماعی می توان به فرصت آشنایی قبل از ازدواج برای زوجین و ارضای مشروع نیازهای جنسی افرادی که قدرت دستیابی به ازدواج و همسر دائم خود را ندارند، اشاره کرد (جمالی، ۱۳۹۲).

علل رویکرد مردان و زنان به ازدواج موقت متفاوت است. زنان عموماً به علت نیازهای عاطفی، امنیت (درباره زنان مطلقه و بیوه)، فراموشی شکست قبلی و آزادی از قیود ازدواج دائم به ازدواج موقت روی می آورند؛ نیاز جنسی از نظر ایشان در حاشیه قرار دارد. عده دیگری نیز برای فرار از تعهدات زندگی متأهلی و بهره بردن از لذت های زوجیت و جهت حمایت های مالی و عاطفی این مدل از ازدواج را ترجیح می دهند. مردان نیز عللی مانند ارضانشدن از سوی همسر، آماده نبودن برای ازدواج دائم، توجیه قانونی فرار از مجازات زنا و تنوع طلبی را مطرح می کنند. در مجموع زنان حتی از فاش شدن آن بیشتر از مردان متضرر می شوند و از آنجا که تأمین نیازهای عاطفی برای زنان اولویت دارد و عوامل برهم زننده پیوند عمیق، از جمله انقطاع مدت و مخفی بودن در ازدواج موقت، وجود دارند زنان بهره کمتر و ضرر بیشتری از این پیوند می بینند (کردی، ۱۳۹۴). ازدواج موقت همچنین عامل کاهش شانس ازدواج دائم و به تعویق افتادن شکل گیری خانواده پایدار نیز به حساب می آید (صادقی فسایی، ۱۳۸۶). از طرفی آمیزش و اختلاط با افراد زیاد باعث اختلالات روانی در فرد می شود و یکی از علل عمده انتقال بیماری های مقاربتی است. سقط جنین های ناشی از ازدواج موقت و سرنوشت بی هویت فرزندان حاصل از ازدواج موقت نیز از مشکلات ازدواج موقت است. یکی دیگر از آثار ازدواج موقت در بُعد اجتماعی، سرپرستی زنان بیوه و بی سرپرست است که در بُعد روانی، به دلیل موقتی بودن این حمایت، افسردگی و شکست اجتماعی را برای آنان در پی دارد (رافعی، ۱۳۸۲).

زیان های حقوقی و اقتصادی ثبت نشدن ازدواج موقت بیشتر به زنان و فرزندان ناشی از ازدواج موقت می رسد. در بُعد اجتماعی و غریزی نیز، همان طور که اشاره شد، با توجه به اینکه در ازدواج موقت عموماً رابطه جنسی و ارتباط کم تعهد در نظر زوجین است، به شرایط ظاهری زن توجه بیشتری می شود و با مفهوم «کالایی شدن» زنان مواجه می شویم. طبیعی است اگر به مرور

شاهد باشیم که زنانی که برای مقاصد اقتصادی و رفع نیازهای عاطفی و مانند اینها در جوانی به متعه روی می‌آورند، در میان‌سالی بدون سرپرست و حامی باقی بمانند. آسیب اجتماعی دیگری که در ازدواج موقت متوجه بانوان است، تصویر مخدوشی است که از زنان متعه در ذهن جامعه وجود دارد و باعث کاهش جدی شانس ازدواج دائم برای آنان می‌شود (بشیری خطیبی و همکاران، ۱۳۹۹). مهم‌ترین عامل اقتصادی رغبت این زنان به ازدواج موقت رفع نیاز مالی است، ولی هر قدر که دریافتی آنان از کمیته امداد بیشتر باشد یا مسکن دائم داشته باشند، نگرششان به ازدواج موقت منفی‌تر می‌شود. از ابعاد اجتماعی و روانی ازدواج موقت باید به نیازهای زنان بی‌سرپرست و سرپرست خانواده به احساس امنیت در جامعه اشاره کرد. در بُعد غریزی نیز نیاز جنسی زنان مطرح است که هر قدر جوان‌تر باشند این بعد برایشان پررنگ‌تر است (خیری خامنه و زاهد، ۱۳۹۰). در بُعد روانی و اجتماعی ازدواج موقت می‌تواند حمایتی موقت از زنان بی‌سرپرست باشد، اما پس از انقطاع مدت، زنان با خلأهای عاطفی و بحران‌های هویتی مضاعف روبه‌رو می‌شوند و در میان‌سالی که دیگر مزیت رقابتی کافی برای ورود به نهاد ازدواج موقت را ندارند، از چرخه حمایت موقت این ازدواج بیرون می‌مانند.

ازدواج موقت برای مردان مجرد آثاری منفی همچون شانه خالی کردن از بار مسئولیت زندگی مشترک را دارد. در مورد مردان متأهل نیز علاوه بر سردی کانون خانواده دائمی، افول مودت و رحمت در بستر خانواده، سردرگمی و آسیب‌هایی که به همسر و فرزندانشان بار می‌شود از مصادیق این سوء معاشرت است. ازدواج موقت مردان متأهل موجب تضییع حقوق معنوی و حق استمتاع جنسی زوجه دائم ایشان، خلاف عدالت اجتماعی میان همسران و همچنین ناهمسو با حسن معاشرت زوجین است.

فرزندان حاصل از ازدواج موقت، اگر از سقط شدن جان سالم به در برند و متولد شوند، امکان رشد در بستر خانواده کامل متشکل از والدین خود را ندارند و از حمایت‌های مالی و عاطفی اقارب و تعلق به خانواده گسترده سنتی محروم می‌مانند. به علاوه، از رشد و تربیت در خانواده سالم و پایدار برای رسیدن به هدف نسل توحیدی که تنها در بستر خانواده‌های سالم و باقوام میسر است، محروم و با خلأهای عاطفی و روانی مواجه هستند. تکلیف الحاق نسب اطفال ناشی از ازدواج موقت با مشکلاتی مواجه است، به ویژه آنکه بار اثبات نسب بر دوش زوجه‌ای است که ممکن است سند رسمی ثبتی و ادله کافی برای اثبات زوجیت نداشته باشد و زوج نیز منکر زوجیت باشد. همچنین ماهیت ازدواج موقت و تأکیدهای روایی بر عدم تشکیل نطفه در عقد موقت، علاوه بر بی‌میلی زوجین به تولید نسل در ازدواج موقت، جامعه را با کاهش نرخ رشد و تسریع فرایند پیری جمعیت مواجه خواهد کرد.

ازدواج موقت از نظر فقها مبنایی برای تشکیل خانواده و تجدید نسل به شمار نمی‌رود؛ زیرا مدت دار است، برای زن حق هم‌خوابی در نظر نمی‌گیرد، ارث بری زوجین و پرداخت نفقه زوجه در آن منتفی است و عزل در آن جایز و ممدوح است (موراتا، ۱۳۵۸: ۷۵). می‌توان گفت با وجود باز بودن راه ازدواج موقت در جامعه، پسران با مقایسه‌ای ساده و به علت راحت بودن شرایط این سبک از ازدواج کمتر زیر بار تشکیل خانواده دائمی می‌روند و دختران زیادی در این چرخه از ازدواج و فرزندآوری محروم می‌مانند. در شرایط فعلی جامعه که مسئولیت‌پذیری پسران بسیار کمتر از گذشته شده است، انتخاب متعه به جای ازدواج دائم محتمل است. تجویز عمومی ازدواج موقت در جامعه علاوه بر باز گذاشتن دست دشمنان مغرض، موجب سوءاستفاده بیشتر دوستان لایبالی نیز می‌شود و جوانان را به فرار از مسئولیت سوق می‌دهد (میرخانی، ۱۳۷۹). علاوه بر اینکه در ازدواج موقت مردان منفعتی بیشتر از زنان دریافت می‌کنند. رواج عمومی و بی‌ضابطه ازدواج موقت در اجتماع احتمال افزایش فرزندان بی‌سرپرست را بالا می‌برد که عموماً تکفلشان بر عهده والد مبرهن، یعنی مادر، می‌افتد. البته تبعات روانی ناشی از بزرگ شدن این فرزندان در بستر چنین خانواده‌هایی (صدیقی اورعی، ۱۳۷۴: ۸۳) فقط از تبعات ازدواج مقطوع نیست و از هم‌باشی نیز برمی‌آید. سقط جنین و افزایش خشونت در روابط موقتی که منجر به تشکیل فرزند شده است، سوءاستفاده‌های مالی و سایر آسیب‌های جبران‌نشدنی از تبعات رواج عمومی و بی‌ضابطه ازدواج موقت‌اند که با سبک زندگی اسلامی در تعارض کامل است.

عرف و فرهنگ ایرانی تمایل به ازدواج با دختر نورسته و چشم و گوش بسته دارد (مواساتی آذر، ۱۳۸۳: ۲۱۳). این عرف در عصر حاضر با رواج استفاده نوجوانان از فضای مجازی کمتر دست‌یافتنی شده است؛ اما همچنان دختران با اتکا به این ذائقه اجتماعی، بیش از پسران به ازدواج در سنین ابتدایی جوانی تمایل دارند. اگر ازدواج موقت رواج یابد و دستیابی برخی اقشار (که مخاطب استفاده از ازدواج موقت هستند) به شرکای جنسی متعدد امکان یک ازدواج متناسب با شأن و ایدئال را از دختری که یک یا چندبار تجربه ازدواج موقت داشته خواهد گرفت. بیماری‌های مقاربتی و روانی نیز از تبعات شیوع بی‌ضابطه ازدواج موقت است. پایداری خانواده از جلوه‌های سبک زندگی اسلامی مقبول است. آنچه آیات و روایات متواتر بر آن تأکید دارند و در سیره معصومان بسیار محل توجه بوده، توصیه به ازدواج دائم جوان است. قرآن کریم می‌فرماید: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ» (نور: ۳۲). منظور آیه تأکید بر آن است که مریبان جامعه و خانواده‌های مأمورند به نکاح افراد عزب بیندیشد و آوردن قید «صالحین» کنایه از این است که قبل از آنکه جوان

صلاحیت و پاکی خود را از دست دهد، درصدد ازدواج دائم او برآید. همچنین بیان می‌کند که مشکل اقتصادی را مانع ازدواج دائم قرار ندهید (میرخانی، ۱۳۸۰). وضعیت معیشت و اقتصاد همان چیزی است که برخی برای توجیه رواج ازدواج موقت در شرایط فعلی به آن تمسک می‌جویند، در حالی که دستور خداوند برای چنین شرایطی نکاح دائم است، نه موقت.

از جمله اصول مقبول در استحکام و پایداری خانواده که در آیات قرآن نیز به صراحت از آنها یاد شده است می‌توان به «اصل صلح»، «اصل عفو و گذشت»، «اصل مودت و رحمت»، «اصل معروف» و «اصل تقدم مصلحت خانواده بر مصلحت فرد» اشاره کرد. ازدواج دائم نیز از جهت تداوم، استحکام و تقدم بر ازدواج موقت اولویت دارد و باتوجه به آنکه طلاق یکی از حلال‌های منفور نزد شارع مقدس است (فیض کاشانی، ۱۴۰۶: ۹۹۶/۲۳؛ احسایی، ۱۴۰۵: ۳۷۳/۳)، ازدواج دائم استحکام و پایداری خانواده را تضمین می‌کند. علاوه بر این، اصل در فرهنگ آیات و روایات آن است که ازدواج در زمان اوج نشاط و قدرتمندی و سرشاری نبوغ و بلوغ استعدادها و مختلف رخ دهد تا ثمره‌اش ارزشمند، پویا و تحرک‌آفرین باشد. با این تفاسیر، ترغیب جوان به متعه و به تأخیر انداختن ازدواج دائم سبب می‌شود در زمانی که دیگر پدر و مادر کارایی لازم را ندارند، فرزندان نیز از پدر و مادری بانشاط، توانمند و فعال بی‌نصیب باشند. در سیره عملی معصومان علیهم‌السلام و بزرگان دین سراغ نداریم که ازدواج موقت را بر ازدواج دائم مقدم کرده باشند (میرخانی، ۱۳۸۰). همچنین اگر برای تحکیم روابط زوجین و تداوم نکاح و پایداری خانواده، تبلیغ متعه و تشویق جوان به آن با فرهنگ عرف مطلوب جامعه ما انطباق ندارد. حتی اگر متعه را برای رفع شرایط بغرنج جنسی اجتماع تجویز کنیم، پس از آن چه تعهدی می‌توانیم در پسر و دختر جوان جامعه برای پایبندی به ازدواج دائم و خانواده ایجاد کنیم. در این شرایط آیا دختر و پسری که ارتباطات متعددی تجربه کرده‌اند، می‌توانند به زندگی در کنار یک فرد برای یک عمر با همه مشکلات و پستی و بلندی‌ها رأی بدهند؟ اینجا است که ما به دست خود همان عواقبی را برای خانواده رقم می‌زنیم که نظام‌های غربی به شکل دیگر ایجاد می‌کنند (همان).

همچنین ازدواج موقت، به دلیل موقتی بودن، پتانسیل صمیمیت قابل اتکا و ایجاد کانون آرامش پایدار، که نیاز حقیقی هر زن و مرد است، را ندارد و در صورتی که این روش از ازدواج از موارد ضرورت خارج شود و به روندی در سبک زندگی افراد جامعه اسلامی تبدیل شود، به‌راحتی به سبک زندگی اسلامی - که تشکیل خانواده‌های پایدار و تربیت نسل سالم از اهداف آن است - خدشه وارد می‌کند، به علاوه اینکه جامعه را از حالت اعتدال بیرون می‌برد.

جدول ۱. مزایا و معایب ذاتی و اجتماعی ازدواج موقت

<p>• مشروعیت نسب طفل ناشی از ازدواج موقت • وجود حق ارث، نفقه برای طفل ناشی از ازدواج موقت و در مقابل، حقوق • سرپرستی و مسئولیت والدین • استحقاق زوجة برای مهر • حمایت موقت عاطفی از زنان بیوه و سرپرست خانوار • نبود احساس گناه و انکسار و خودسرزندی در اثر جاری شدن خطبه شرعی عقد منقطع • جواز حلیت گرفتن اسپرم از افراد مجرد جهت آزمایش های پزشکی • وجود ضابطه های شرعی برای مقاربت، در نتیجه کمتر شدن خطر بیماری های • مقاربتی در مقایسه با زنا • اقماع جنسی و جسمی جوانان ناتوان در دسترسی به ازدواج دائم • اقماع جنسی حلال در صورت اضطرار شدید • قیود مالی کم برای مردان • قیود و مسئولیت های اجتماعی کمتر از ازدواج دائم • ضابطه مند کردن روابط زن و مرد و جلوگیری از رواج روابط نامشروع و حفظ و • صیانت جامعه از ابتلا به فحشا و آلودگی به زنا</p>	<p>منافع و مزایای ذاتی ازدواج موقت</p>
<p>• عدم الزام به ثبت (مگر در سه مورد ماده ۲۱ قانون حمایت خانواده) • صعوبت اثبات نسب پدری به دلیل استتکاف زوجین از ثبت • محرومیت طفل از نهاد ولایت قهری و ارث و نفقه (بر فرض عدم اثبات نسب) • ورود آسیب های روانی و عاطفی به زنان بعد از اتمام مدت عقد • بی هویتی و سرخوردگی بعد از ارتباط های مکرر و بی ثبات (مخصوصاً برای زنان) • آسیب های روانی و عاطفی برای زوجة دائمی مرد متأهلی که ازدواج موقت کرده است • آسیب های روانی و عاطفی فرزندان فردی که ازدواج موقت کرده است • نبود هویت خانوادگی و بستر مناسب عاطفی و خانوادگی برای رشد و تربیت فرزندان حاصل از ازدواج موقت • بیماری، نازایی و مرگ زنان در اثر سقط مکرر جنین در مراکز غیر بهداشتی • بیماری های مقاربتی در اثر روابط پی درپی با افراد (خصوصاً مردان با بیماری های مقاربتی؛ به دلیل واجب نبودن عده در مردان) • بزرگ جلوه کردن غیرمنطقی بُعد جنسی رابطه زن و مرد • رواج تنوع طلبی و شهوترانی جنسی در مردان • ایجاد هرج و مرج جنسی و دریده شدن پرده حیای بین افراد جامعه • کالایی شدن زنان • کاهش رغبت مردان جوان برای اشتغال دائم و سازنده به دلیل دسترسی آسان با کمترین مسئولیت به عامل رفع نیاز جنسی • نبود حمایت مالی دائم از زنان • هزینه های ناشی از سقط جنین ها • تحمیل هزینه های نگهداری کودکان رها شده بر مادر • تحمیل هزینه های بهزیستی و نگهداری از کودکان بی سرپرست بر دولت • بالا رفتن نرخ مهریه در جامعه • کاهش شانس ازدواج دائم برای زنان و دختران • بالا رفتن سن ازدواج به دلیل وجود گزینه ای راحت تر • مواجه شدن با زنان سالمند که بدون سرپرست در جامعه رها شده اند • زیاد شدن افرادی که به خانواده دائمی تعلق ندارند • زیاد شدن فرزندان تک سرپرست یا بی سرپرست • زیاد شدن سقط جنین • شانه خالی کردن دختران و زنان از خانه داری، بچه داری و شوهر داری • کاهش رشد جمعیت و مواجه شدن با بحران پیری جمعیت • شکل نگرفتن بستر مناسب برای تربیت و رشد نسل</p>	<p>آثار مخرب سوء مدیریت فردی و اجتماعی استفاده از ازدواج موقت</p>
<p>• عدم الزام به ثبت (مگر در سه مورد ماده ۲۱ قانون حمایت خانواده) • محرومیت زنان از حقوق مالی، مانند نفقه و ارث • نفی ولد بدون لعان</p>	<p>محدودیت های ذاتی ازدواج موقت</p>

۴) سبک زندگی اسلامی و شاخصه‌های آن در امور ناظر به مسائل جنسی

مسئله سبک زندگی با تمام ابعاد حیات بشر ارتباطی تنگاتنگ دارد و گستره آن به وسعت تمام شئون زندگی بشر است (فعال، ۱۳۹۶: ۱۳۲). برای نخستین بار آلفرد آدلر (۱۹۲۲) طرح علمی موضوع سبک زندگی را در روان‌شناسی مطرح کرد، سپس پیروانش آن را گسترش دادند (کاویانی، ۱۳۹۱: ۲۶). این مفهوم در فرهنگ سنتی چندان کاربردی ندارد و کاملاً نوگرایانه و مدرن است (فعال، ۱۳۹۶: ۹۴). گیدنز سبک زندگی را این‌گونه تعریف می‌کند: «سبک زندگی مجموعه‌ای نسبتاً هماهنگ از همه رفتارها و فعالیت‌های یک فرد معین در جریان زندگی روزمره است که مستلزم مجموعه‌ای از عادت‌ها و جهت‌گیری‌ها و بنابراین برخوردار از نوعی وحدت است» (باینگانی و همکاران، ۱۳۹۲). و بر سبک زندگی را از جنس رفتار می‌داند که تمایلات آن را هدایت می‌کنند و فرصت‌های زندگی بستر بروز آن را فراهم می‌سازند (کاویانی، ۱۳۹۱: ۳۴). سبک زندگی در واقع معیاری است که منجر به ایجاد تمایز بین زندگی‌ها، جوامع، نسل‌ها و فرهنگ‌های گوناگون می‌شود (حمیدی و فرجی، ۱۳۸۶؛ مهدوی کنی، ۱۳۹۳: ۵۴). به عبارتی، الگوی هم‌گرا (کلیت تامی) یا مجموعه منظمی از رفتارهای درونی و بیرونی، وضع‌های اجتماعی و دارایی‌ها را که فرد یا گروه بر مبنای پاره‌ای از تمایلات و ترجیح‌هایش (سلیقه‌اش) در تعامل با شرایط محیطی خود ابداع یا انتخاب می‌کند سبک زندگی می‌نامند (مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ۷۸). در تعریف دیگری از این مفهوم آمده است: «سبک زندگی مجموعه‌ای از الگوهای رفتاری نسبتاً پایدار جهت نیل به هدف است که از بینش‌های دینی و ارزش‌های الهی متأثر بوده، به صورت عینی و در متن زندگی تجلی می‌یابد» (فعال، ۱۳۹۱: ۱۳۲)؛ از این رو هر فرد در نوع پوشش، آداب معاشرت، ازدواج و تمام رفتارهای خود از الگوی خاصی تبعیت می‌کند که به مجموعه این الگوهای رفتاری سبک زندگی می‌گویند. از طرفی عموم ادیان دارای نظام معنایی، آموزه‌ها، نهادها و ساختارهایی هستند که پیروانشان را در ایجاد سبک زندگی مبتنی بر آنها توانمند می‌کنند. این‌گونه سبک‌های زندگی ناشی از یک فرهنگ دینی را می‌توان «سبک زندگی دینی» نامید (مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ۱۸۷). در سبک زندگی اسلامی، زندگی فردی و اجتماعی افراد باید مبتنی بر اسلام و رهنمودهای قرآنی باشد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲: ۵)؛ بنابراین سبک زندگی در مکتب اسلام بر سه محور استوار است: اصول اعتقادی، اصول اخلاقی و احکام عملی و عبادی که شامل مباحث فقهی نیز می‌شود. دین مبین اسلام در زمینه مسائل جنسی نیز دارای الگوهایی رفتاری است که در ادامه به برخی از آنها اشاره خواهد شد.

الف) میانه روی در لذت جویی جنسی

خروج از اعتدال در استفاده از یک حکم مشروع، نگرش تک بعدی به آن و استفاده بر مبنای میل شخصی عامل انحطاط و انحراف است؛ بنابراین اگر در مرحله عمل از مرز تعادل عدول شود، موازنه و عدالت اجتماعی مخدوش می شود. در کنار جواز متعه در دین اسلام، شاخصه هایی مانند حفظ ارزش و کرامت انسان، مصلحت خانواده، سلامت جامعه، اهمیت ازدواج دائم و پایداری آن، ابزاری نبودن زن، شرافت و آبروی انسان نیز وجود دارد؛ از این رو در صورت استفاده عمومی و دم دستی از متعه، علاوه بر به هم خوردن نظم درونی ناشی از جامعیت احکام شرع، دین در نگاه عموم حالتی کاریکاتوری پیدا می کند. در جامعه ای که با دستاویز کردن آزادی، عفاف و حریم و حرمت ها به راحتی شکسته می شود، متعه نه تنها راهکار علاج نیست، بلکه چراغی است به دست دزدان عفت و هوسرانان (میرخانی، ۱۳۸۰).

اسلام دین زهد نیست، اما احادیث بسیاری در برتری اکتفا به یک همسر و پرهیز از افراط در آموزه های دینی وجود دارد، تا جایی که برخی فقها به صراحت معتقدند که متعه در اصل برای حل مشکلات اجتماعی قرار داده شده و احیای این سنت اسلامی درست است، ولی باید قید و شرط هایی برای آن بگذارند تا سوء استفاده نشود (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۱۰۲/۴). همچنین از برخی اخبار، کراهت متعه استفاده می شود و در برخی از کتب حدیثی نیز باب مستقلی با عناوین «أَنَّهُ يَجِبُ أَنْ يَكْفَ عَنَّا مَنْ كَانَ مُسْتَعْنِيًا» (واجب است آنان که نیازی ندارند از متعه خودداری کنند) و «بَابُ كِرَاهَةِ الْمُتَعَةِ مَعَ الْعِنَى عَنَّا وَ اسْتِزَامِهَا الشُّعْبَةُ أَوْ فَسَادَ النِّسَاءِ» (کراهت متعه برای کسانی که به آن نیاز ندارند و ملازمه متعه با شناعة و فساد زنان) به این موضوع تعلق گرفته است (مجلسی، محمدباقر، ۱۴۱۰: ۱۲۵/۵؛ کلینی، ۱۴۰۷: ۴۵۲/۵؛ حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۲/۲۱). لازمه این روایات آن است که در جمع با دیگر ادله بگوییم اگر متعه موجب فساد و به بیراهه رفتن زنان عقدی باشد یا سبب آبروریزی یا ننگ و عار و اتهام به فعل حرام شود ممنوع است (میرخانی، ۱۳۸۰ به نقل از نجفی، ۱۴۰۴). برخی روایات دال بر مقید و مشروط بودن متعه هستند و تأکید می کنند که متعه منحصر به موارد خاص است (کلینی، ۱۴۰۷: ۴۵۲/۵)، ولی چون جواز آن اجماعی است، نمی توانیم حکم حرمت صادر کنیم، بلکه می گوییم مکروه است (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۱۰۲/۴). این تعبیرات نشان می دهند که متعه در موارد ضرورت جایز است و باید در این مسئله بسیار با احتیاط گام برداشت تا مشکل آفرین نشود (همان، ۱۳۸۰/۴).

اصل در اسلام تک همسری است (صیمری، ۱۴۰۸: ۱۱۵/۳) که طبیعی ترین شکل زناشویی نیز شناخته شده است و اگر زن کفو مرد باشد، شایسته است مرد به این اصل

وفادار بماند؛ چنانکه تا وقتی حضرت خدیجه ع.ا.س. زنده بود، پیامبر اکرم ص.ا.ع. تک همسر بودند و تا وقتی حضرت زهرا ع.ا.س. از دنیا نرفته بودند، امام علی ع.ا.س. تک همسر بودند؛ حتی آدم ع.ا.س. را هم خدای سبحان تک همسر قرار داد و حوا ع.ا.س. تنها همسر حضرت آدم بود. شیخ طوسی بر اصل تک همسری ادعای اجماع فرموده، چنین می‌نویسد: «والاستحباب ان لا یزید علی من یعلم ان لا یقوم بها و قال جمیع الفقهاء: المستحب الاقتصار علی واحده» (طوسی، ۱۴۰۷: ۱۱۱/۵). شهید مطهری در این زمینه می‌نویسد: «تک همسری یعنی اختصاص خانوادگی، یعنی اینکه جسم و روح هر یک از زوجین از آن یکدیگر باشد. بدیهی است که روح زندگی زناشویی، که وحدت و یگانگی است، در زوجیت اختصاصی بهتر و کامل‌تر پیدا می‌شود» (مطهری، بی تا: ۳۴۳/۱۹).

هدف غایی خالق از ایجاد شهوت جنسی در وجود مادی بشر همت تام برای رسیدگی به لذت جنسی حداکثری نیست؛ چراکه اقتضائات ماده محدود است و حالت اقناع فیزیولوژیک جنسی پدیده‌ای است با آستانه لذت طبیعی محدود و همان‌گونه که در گزاره‌های دینی آمده، همه زن‌ها از حیث زن بودن در رساندن مرد به لذت جسمانی ناشی از ارتباط جنسی یکسان‌اند و آنچه سبب آرامش بیشتر و لذت حداکثری است به جسم ربط چندانی ندارد، بلکه به کیفیت مؤانست و میزان وجود مودت و رحمت بین زوجین مرتبط است که آن هم با ازدواج موقت به دست نمی‌آید؛ از این رو راه لذت بیشتر از مسیر رشد بیشتر مودت و رحمت در بستر زوجیت می‌گذرد.

از طرفی رعایت عدالت و پرهیز از تبعیض میان زنان یکی از مشکلترین وظایف به شمار می‌رود. قرآن کریم نیز به صراحت از شرط عدالت در تعدد زوجات استفاده کرده است و در صورت خوف از عدم رعایت عدالت، حکم به اکتفا به تک همسری نموده است «فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً» (نساء: ۳)؛ با این حال دیده می‌شود که در شرایطی که بسیاری از مجردان، به دلیل نداشتن استطاعت مالی، بدون همسر مانده‌اند و تشکیل کانون مودت و رحمت در قالب ازدواج دائم برایشان به تعویق افتاده، مردان متأهل با تمکن مالی بیشتر، با توجیه‌هایی مثل ثواب و حمایت مالی، اقدام به ازدواج موقت کرده و منجر به گسست پیوند خانوادگی خود میشوند؛ این درحالی‌است که در ازدواج موقت، به دلیل عدم الزام به ثبت و مسائل فقهی و حقوقی دیگر، به طریق اولی رعایت عدالت بین همسران اجرا نشده و عموم افراد نیز به خروج از اعتدال خود در مسیر ازدواج موقت آگاه هستند و به قصد رعایت نکردن عدالت دست به تعدد زوجات می‌زنند و با عدم رعایت اعتدال از حکم اسلام، به اسم اسلام، موجبات بدنامی اسلام را فراهم می‌کنند (مطهری، بی تا، ۳۵۸/۱۹-۳۶۲).

ب) ارزش خویشتن‌داری در امور جنسی

آیه ۳۳ سوره نور جوانی که به نکاح دسترسی ندارد را به صبر و خویشتن‌داری در امور عفاف‌ی توصیه کرده است. ممکن است ایراد شود که ازدواج در این مورد اعم از موقت و دائم است. این اشکال به این صورت دفع می‌شود که در موارد متعدد به ازدواج دائم توصیه شده است و ازدواج موقت فقط در مواردی مطرح می‌شد که مشکل یا مسئله‌ای به وجود آمده بود یا در مقابل بدعتی که این ازدواج را منع کرده بود قرار می‌گرفت؛ بنابراین در نکاح و زناشویی ازدواج دائم اصل است و ادواج موقت فقط برای موارد اضطرار تشریح شده است. شاهد این ادعا آن است که بارها دیده شده که معصومان علیهم‌السلام مردان متأهل را از ازدواج موقت منع کرده‌اند (محدث نوری، ۱۴۰۸: ۴۵۵/۱۴-۴۵۶؛ حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۲/۲۱-۲۳؛ محقق داماد، بی‌تا: ۲۱۵).

برخی نیز بر این باورند که در صورت عذب بودن، امر بین ازدواج موقت و خویشتن‌داری دایر است؛ این پندار غلط به این صورت قابل دفع است که نیاز جنسی، که پیوسته با جوان همراه است، درمانی دائمی می‌طلبد، یعنی ازدواج دائم، و استفاده از درمان موقت جهت رفع این نیاز آثار و عواقب زیانباری دارد، از جمله اینکه ممکن است جوانان پس از آن دیگر به سمت مسئولیت‌پذیری و اکتفا به یک نفر نروند. برای پرهیز از این نتایج بایسته است که ازدواج‌های آسان و ازدواج‌های دانشجویی، که طرفین با حداقل‌های زندگی به نیاز خود پاسخ صحیح می‌دهند، ترویج یابد و همه تلاش‌ها به تسهیل بیشتر ازدواج جوانان معطوف شود. به هر حال پاداش فردی خویشتن‌داری جنسی حس استغنا، نمود اجتماعی آن پرهیز از هرج و مرج جنسی و نمود خانوادگی آن نیز حفظ طهارت و پاکدامنی تا زمان فراهم شدن شرایط برای تشکیل خانواده سالم است.

ج) رعایت عدالت در مسائل جنسی همسران

عدالت به همراه مشتقات، وجوه و نظایرش به دو گونه فعلی و اسمی در قرآن آمده است. «تعدیل کردن، به عدالت و مساوات رفتار کردن، به عدالت حکم کردن، انصاف دادن، عوض دادن» از وجوه فعلی و «برابر، مقدار، دادگری، فدیة، تحریف‌ناپذیری، زوال‌ناپذیری» از وجوه اسمی آن است (خرم‌شاهی، ۱۳۷۷: ۱۴۴۲/۲). وجود عدالت در مسائل جنسی و فراهم بودن وسایل ازدواج دائم برای افراد ناتوان و نیازمند خود به خود موارد تعدد زوجات و به تبع ازدواج موقت را به شدت محدود می‌کند (میرخانی، ۱۳۸۰). رعایت عدالت زناشویی می‌تواند کیفیت زناشویی را پیش‌بینی کند (غفاری و رمضان‌ی، ۱۳۹۸). قرآن بر احراز توانایی مالی و جسمی مرد در اداره دوزن دائم و نیز قدرت رعایت عدالت وی بین ایشان، به نحوی که حقوق مالی و

معنوی و استمتاعی زنان مخدوش نشود و مغفول نماند، تأکید کرده است (نساء: ۳؛ اسدی، ۱۳۹۷: ۲۴۱). طبق قرآن (نساء: ۲۹) باید عدالت در تعلقات قلبی و عاطفی نیز رعایت شود که به نظر می‌رسد برای مردان، هر قدر هم که بر رعایت عدالت حریص باشند، نزدیک به محال است. با این تفاسیر، ازدواج موقت مرد متأهل نیز به طریق اولی منوط به تضييع نشدن حقوق مالی و غیرمالی، به خصوص حقوق جنسی و عاطفی، زن دائم است؛ برای نمونه در بسیاری از موارد، متعه مانع استیفای حق جنسی زوجه دائم شده و او را در معرض مشکلات متعدد جسمی و روحی و حتی اخلاقی قرار داده است.

۵) شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی ناظر به مسائل خانوادگی

الف) مسئولیت‌پذیری مرد در خانواده

علامه طباطبایی در تفسیر آیه ۱۸۷ سوره بقره می‌نویسد: «لباس به معنای همان چیزی است که انسان را می‌پوشاند و از رفتن او به سمت فسق و فجور جلوگیری می‌کند». این عبارت به مسئولیت متقابل زوجین اشاره دارد. تأکید اسلام به تسریع در تزویج جوانان و ورود ایشان به کانون دائمی مودت و رحمت و تنها بستر ایدئال برای تربیت نسل سالم، اهمیت بالای این مسئولیت متقابل را می‌رساند (میرخانی، ۱۳۸۰). همچنین مسئولیت‌پذیری افراد خانواده در ثبات و بقای نظام خانواده، به خصوص مسئولیت‌پذیری متقابل زوجین در مسئله تربیت نسل، از شاخصه‌های اساسی مورد تأکید اسلام در تربیت اسلامی است. به این ترتیب، در رسیدن به سبک زندگی معیار اسلامی که هدف از آن استحکام نظام اسلامی و تحقق نسل توحیدی است، ازدواج دائم رجحان دارد و ازدواج موقت، به دلیل ماهیتش، اقتضای این سطح از مسئولیت‌پذیری بین زوجین را ندارد و ترویج عمومی آن در سطح جامعه مخل اهداف غایی جامعه اسلامی و برهم‌زننده نظم تربیت اسلامی است (صالحی، ۱۴۰۰).

ب) حفظ نسب و هویت فرزندان در خانواده

در ازدواج موقت، به دلیل پنهانی بودن و رغبت نداشتن زوجین به ثبت واقعه و همچنین محدودیت شرایط الزام به ثبت (م ۲۱ ق ح خ)، اثبات هویت و نسب پدری فرزندان احتمالی مشکلات بسیاری برای مادر به وجود می‌آورد. از نظر قانونی، حضانت و نفقه این فرزندان بر عهده پدر است (م ۱۱۹۰ ق. م)، اما برای بار شدن این وظایف بر پدر ابتدا باید الحاق نسب این فرزندان به پدر اتفاق بیفتد. بر مبنای ماده ۱۲۵۸ ق. م زن برای اثبات دعوی نسب باید اقرار، اسناد کتبی، شهادت، امارت و قسم را دلیل بیاورد و از آنجا که ازدواج موقت عمدتاً به دلیل تأهل مردان و ملاحظات اجتماعی و عرفی مخفیانه انجام می‌شود و افراد از ثبت این ازدواج خودداری

می‌کنند، سند ثبتی و رسمی برای اثبات ادعا و اثبات نسب پدری با سختی همراه است. حتی اگر با اثبات نسب پدری، با امارات قانونی مانند آزمایش‌های ژنتیک و خون، مسئله نفقه کودک حل شود، والدینی که قصد دوام زوجیت موقت را ندارند، بعید است به خاطر این فرزند به ازدواج موقت خود هویت خانوادگی در قالب ازدواج دائم بدهند. با این تفاسیر، کودک در بستر خانواده رشد نخواهد کرد و به مراتب بسیار بیشتر از فرزندان طلاق با مشکلات رویارو خواهد بود.

ج) تعلق فرزندان به خانواده و اقارب و مزایای مادی و معنوی ناشی از قربات برای طفل و زوجه
یکی از آثار نسب مشروع ولایت قهری است که کارکردی حمایتی به نفع اطفال دارد (صفایی و امامی، ۱۳۹۴: ۴۱۳). در فقه امامیه، ولایت پدر و جدپدری با عنوان «ولایت اجباری» (شهید اول، ۱۳۰۸: ۱۵۲؛ میرفتاح، ۱۲۹۷: ۳۵۲-۳۵۳) مطرح شده است. این نوع از ولایت تکلیف قانونی و خانوادگی پدر و جد پدری است، قابل اسقاط و انتقال به غیر نیست و چنین ولایتی برای مادر لحاظ نشده است (صفایی و امامی، ۱۳۹۴: ۴۱۳). این امر با ساختار خانواده گسترده و سنتی قابل توجیه است. قبل از تصویب ماده ۲۱ قانون جدید حمایت خانواده، الحاق نسب طفل غالباً انجام نمی‌شد و به تبع آن، حمایت پدر و بهره‌مندی از نهاد ولایت قهری منتفی بود (قادری و کیخا، ۱۳۹۶). البته حتی در صورت اثبات نسب پدری و حل شدن مشکلات مادی، این فرزندان همچنان مشکلاتی از جنس مشکلات فرزندان طلاق خواهند داشت و حمایت عاطفی خانواده گسترده و سنتی را دریافت نخواهند کرد.

مطابق ماده ۱۱۹۹ ق. م، نفقه اولاد ابتدا بر عهده پدر و با شرایطی جدپدری یا اجداد پدری است و در صورت نبودن یا استطاعت نداشتن آنان، نفقه بر عهده مادر است. با این تفاسیر، طفل حاصل از ازدواج موقت، در صورتی که سقط نشود و نسب پدری اش احراز نشود، از الحاق به اقارب و بهره‌مندی از مزایای حمایت‌های مالی ایشان محروم می‌ماند. چنین کودکی در زمینه حمایت‌های عاطفی و معنوی نیز به طریق اولی محکوم به محرومیت از حمایت‌های پدر و خانواده پدری است. بار مالی نفقه این کودک بر عهده مادر خواهد بود و در صورت تمکن نداشتن مادر، سرنوشت خوبی برای چنین کودکانی متصور نیست. علاوه به این منطبق با مندرجات ماده ۱۱۶۱ ق. م، باید دانست که برای نفی ولد در ازدواج موقت نیازی به لعان نیست؛ چراکه در لعان، زن باید همسر دائم مرد باشد و در ازدواج موقت امکان نفی ولد بدون لعان برای مرد میسر است. علت این امر ماهیت متعه و خاصیت لعان است که نوعی تفریق به شمار می‌رود، مانند طلاق که در ازدواج موقت معنایی ندارد. در نفی ولد نیز مرد برای تهمت زنا به زن خود نیازی به حکم لعان ندارد، بلکه با نفی مرد رابطه پدر و فرزندی منتفی می‌شود.

د) مودت و رحمت دائم میان زوجین

گرایش انسان به نهاد خانواده ریشه‌های عمیق عاطفی برخاسته از عمق وجود دارد. این حس به قدری قوی است که فرد در خانواده از محور قرار دادن خواسته‌های خود به دگرخواهی رشد می‌کند و مصلحت خانواده و اعضای دیگر این کانون را بر خود ترجیح می‌دهد. ریشه این دگرخواهی در مودت و رحمتی است که برای تشکیل یک خانواده متعادل و متکامل مطلوب نظر شارع و از ارکان اصلی شاکله جامعه اسلامی است؛ از این رو برای رسیدن به این زیربنای غنی (خانواده معیار) نیازمند تشکیل نهاد خانواده به طریقی هستیم که بستر مناسب برای تحقق این دو محور را داشته باشد. مودت مربوط به گرایش و انگیزه و نیاز ابتدایی زوجین به انس و عاطفه است و رحمت بعد از آن پدید می‌آید و مرحله‌ای است که پس از گذشت زمان و پدیدار شدن ضعف‌ها و مشکلات و ناتوانی‌ها نمودار می‌شود؛ از این رو ازدواج موقت برای پدیدار شدن چنین حس عمیقی که ریشه دگرخواهی و نقطه آغاز نزول رحمت الهی به بستر خانواده است (اخوت، ۱۳۹۲: ۱۴۹) مناسب نیست.

ه) امنیت روانی و ثبات خانواده

امنیت از حقوق اولیه در حیات فردی و اجتماعی انسان است و در خانواده اهمیت بسزا دارد. امنیت درونی و بیرونی خانواده امر مهمی است. برای مثال، امنیت درونی که به روابط بین زوجین و فرزندان مربوط می‌شود، در سلامت و انسجام خانواده و رشد و سلامت روانی فرزندان و زوجین مصداق می‌یابد. ضمن اینکه باتوجه به ماهیت موقتی ازدواج موقت، طبیعتاً زوجین، به خصوص زوجه، دارای امنیت روانی نیستند (صالحی، ۱۴۰۰).

و) حسن معاشرت زوجین

معروف هر امری است که مردم در جامعه خود آن را بشناسند و انکار نکنند (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۴۰۴/۴). حسن معاشرت در خانواده را می‌توان به دو محدوده حقوقی و اخلاقی دسته‌بندی کرد (نیازی، ۱۳۹۰). حسن معاشرت در خانواده حقی برای زن و تکلیفی بر عهده مرد دانسته شده و عاملی است برای تحکیم خانواده. شوهر با نفقه تمام نیازمندی‌های جسمی و با حسن معاشرت تمام نیازهای روحی زن را تأمین می‌کند (بهشتی، ۱۳۷۷: ۱۷۴). مطابق درجه تمدن و نظام ارزشی هر قوم، حسن معاشرت مفهوم خاصی می‌یابد، ولی اگر بخواهیم شاخصی کلی از آن به دست آوریم، باید تمام اموری که از نظر اجتماعی توهین به حساب می‌آیند، مانند مشاجره، ناسزا، ضرب و جرح و تحقیر، یا اموری که به کانون مودت و عشق خانواده صدمه می‌زنند، مانند بی‌اعتنایی، ترک خانواده و اعتیاد را از مصادیق سوء معاشرت برشمرد؛ البته این مصادیق از نظر حقوقی نیز

ضمانت اجرا دارند (نیازی، ۱۳۹۰؛ کاتوزیان، ۱۳۸۵: ۲۱۹). مطابق ماده ۱۱۱۹ ق. م یکی از شروط ضمن عقد نکاح عدم جواز ازدواج مجدد مرد بدون اجازه همسر اول است. این ازدواج هم ازدواج دائم را شامل می شود و هم ازدواج موقت را. از آنجا که این اقدام مخفیانه موجب تضییع حق قانونی زوجه می شود، یکی از مصادیق سوء معاشرت در محدوده حقوقی به شمار می رود و ضمانت اجرای آن نیز استحقاق زن به مطلقه ساختن خود از طریق دادگاه و بدون نیاز به اجازه زوج است که در این صورت از هم گسیختن زندگی اول زوج خالی از تبعات روانی و اجتماعی نیست.

ز) الزام وجود بستر تولید و تربیت نسل سالم

طبق روایات، بهتر است که زوج از انتقال نطفه در نکاح منقطع خودداری کند؛ چراکه به لحاظ نظری، فقها بر این عقیده اند که هدف از متعه استمتاع جنسی است و هدف از نکاح دائم توالد نسل (مطهری، بی تا: ۷۳/۱۹). در فرزندآوری بین ازدواج دائم و موقت تفاوت وجود دارد؛ چراکه مقتضای اطلاق عقد موقت نیاوردن فرزند است. مبنی بر این اصل، در عقد موقت حتی اگر زوجه شرط عدم عزل نکرده باشد و اذن عزل نیز ندهد، بنا بر قول مشهور و اجماع، حکم به جواز عزل است (ثمنی و همکاران، ۱۳۹۶؛ عاملی، ۱۴۱۰: ۱۰۲-۱۰۵). در ازدواج موقت جلب رضایت طرف مقابل برای عزل ضرورت ندارد؛ بنابراین ازدواج موقت با هدف فرزندآوری و تأمین نیروی جوان جامعه فردا و جلوگیری از بحران پیری جمعیت، که طی سال های آتی با آن مواجه خواهیم بود، همسو نیست.

جدول ۲. شاخصه های سبک زندگی اسلامی در مسائل جنسی و خانوادگی در اسلام

شاخصه های ناظر به مسائل جنسی	شاخصه های ناظر به مسائل خانوادگی
۱. میانه روی در لذت جویی جنسی	۱. مسئولیت پذیری مرد در خانواده
۲. ارزش خویشتنداری در امور جنسی	۲. حفظ نسب و هویت فرزندان در خانواده
۳. عدالت اجتماعی در مسائل جنسی همسران	۳. تعلق فرزندان به خانواده و اقارب
	۴. مودت و رحمت دائم میان زوجین
	۵. امنیت
	۶. حسن معاشرت

۶) همسویی یا ناهمسویی آثار ازدواج موقت با شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی

تطبیق همسویی یا ناهمسویی آثار ازدواج موقت با شاخصه‌های سبک زندگی در جدول شماره مقایسه می‌شود.

جدول ۳. همسویی یا ناهمسویی آثار ازدواج موقت با شاخصه‌های سبک زندگی

همسویی با شاخصه‌های سبک زندگی	ناهمسویی با شاخصه‌های سبک زندگی
اقتناع جنسی حلال در صورت اضطراب شدید	کاهش شانس ازدواج دائم برای زنان و دختران
وجود ضابطه‌ای شرعی برای مقاربت، در نتیجه کمتر بودن خطر بیماری‌های مقاربتی در مقایسه با زنا	کاهش رغبت مردان جوان برای اشتغال دائم و سازنده به دلیل دسترسی آسان با کمترین مسئولیت به عامل رفع نیاز جنسی
حمایت موقت عاطفی از زنان بیوه و سرپرست خانوار	بالا رفتن سن ازدواج به دلیل وجود گزینه‌ای راحت‌تر
راه حل ایجاد محرمیت در فرزندخواندگی و سرپرستی و مشروعیت نسب موقع کاشت جنین در رحم اجاره‌ای	ورود آسیب‌های روانی و عاطفی به زنان بعد از اتمام مدت عقد
کاهش آمار قتل و تجاوز خیابانی علیه زنان (به دلیل وجود امکان شرعی برای ورود به رابطه)	بی‌هویتی و سرخوردگی بعد از ارتباط‌های مکرر و بی‌ثبات (به خصوص برای زنان)
کاهش آمار زنا	آسیب‌های روانی و عاطفی وارده بر زوجه دائمی و فرزندان
نبود احساس گناه و انکسار و خودسرزندی در اثر جاری شدن خطبه شرعی عقد منقطع	نبود هویت خانوادگی و بستر مناسب عاطفی و خانوادگی برای رشد و تربیت فرزندان حاصل از ازدواج موقت
	بیماری، نازایی و مرگ زنان در اثر سقط مکرر جنین در مراکز غیربهداشتی
	بیماری‌های مقاربتی در اثر روابط پی‌درپی با افراد (به خصوص مردان، به دلیل واجب نبودن عده، ناقل بیماری‌های مقاربتی هستند)

ناهمسویی با شاخصه های سبک زندگی	همسویی با شاخصه های سبک زندگی
بزرگ جلوه کردن غیرمنطقی بُعد جنسی رابطه زن و مرد	نبود احساس گناه و انکسار و خودسرزنی در اثر جاری شدن خطبه شرعی عقد منقطع
رواج تنوع طلبی جنسی و شهوترانی در مردان	
ایجاد هرج و مرج جنسی و دریده شدن پرده حیا بین افراد جامعه	

همان گونه که مشاهده می شود، آثار منفی مانند تنوع طلبی، لذت جویی مردان، پررنگ شدن امر جنسی در جامعه، دریده شدن پرده های حیا، کالایی شدن زنان با میانه روی در لذت جویی جنسی تعارض دارد. نپذیرفتن مسئولیت خانواده در مردان، زیاد شدن سقط جنین و فرزندان بی خانواده و رها شدن زن در سن میانسالی و سالمندی بدون حمایت مالی و عاطفی با شاخصه های سبک زندگی اسلامی همچون حفظ نسب و هویت فرزندان در خانواده، تعلق فرزندان به خانواده و اقارب و مودت و رحمت دائم میان زوجین همسو نیست؛ از این رو باید قانون گذاران ضابطه مندی ازدواج موقت بر اساس شاخصه های سبک زندگی اسلامی را کانون توجه قرار دهند؛ چراکه ازدواج موقت در شریعت فقط برای حالت های استثنا و شرایطی خاص در نظر گرفته شده است و اگر در زمان ها و مکان های نامناسب و به مناسبت های بی ربط از آن استفاده شود، شاخصه های سبک زندگی اسلامی به فراموشی سپرده می شود و فقط به شکل یک ابزار سوء استفاده، به خصوص برای مردان، تبدیل می شود که از آن برای شهوترانی و گریز از ازدواج دائم و مسئولیت پذیری استفاده می کنند.

باید افزود شاخصه های سبک زندگی اسلامی منوط و مشروط به اموری دانسته نشده اند؛ به این معنا که مطلق هستند و اگر در جایی با مواردی که در ضرورت وضع شده اند تعارض پیدا کنند، قاعدتاً شاخصه های تربیت اسلامی مقدم خواهند بود. همان گونه که در جدول نیز مشاهده می شود، تعداد موارد ناهمسو بیشتر از موارد همسو است و در این مسئله باید قید و شرط هایی گذاشته شود تا سوء استفاده شکل نگیرد (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۱۰۲/۵). همچنین بنا بر اقتضائات عنوان ثانوی، این حکم اسلامی باید تحت برنامه قرار گیرد و از انجام بدون برنامه آن نهی شود، از جمله آنکه برخی فقها به صراحت اشاره کرده اند که باید به ضرورت وجود متعه در زندگی شخصی فرد توجه شود و اگر دارای ضرورت بود، در دفاتر رسمی ثبت شود. بدیهی است در صورت تخلف از ثبت ازدواج موقت در صورت الزام به ثبت، مانند

باردار شدن زوجه، توافق طرفین به ثبت نکاح یا شرط ضمن عقد قرار دادن آن (ماده ۲۱ ق. ح خ ۱۳۹۱)، ضمن الزام به ثبت واقعه، به پرداخت جزای نقدی درجه پنج یا حبس تعزیری درجه هفت محکوم می‌شود (ماده ۴۹ ق. ح خ). اگر ازدواجی منجر به تولد فرزند شد، باید ثبت شود؛ ازاین رو باید قید و شرط‌هایی وضع شود تا چهره نامطلوب، بی ضابطه و بدنام متعه به چهره‌ای خوش نام و صحیح تبدیل شود. ثابت کردن این ضرورت‌ها هم اصلاً کار دشواری نیست (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۲۶/۵ - ۲۷). این سخت‌گیری‌ها برای ازدواج موقت برای محدود کردن این نوع ازدواج و ترویج ازدواج دائم است؛ زیرا اگر ازدواج موقت به‌طور گسترده و بدون ثبت رها شود، نتیجه‌ای جز آسیب‌های اجتماعی متعدد نخواهد داشت.

نتیجه‌گیری

علمای شیعه مشروعیت، جواز، اباحه و عدم نسخ ازدواج موقت را بالاجماع پذیرفته‌اند. برخی جواز آن را منوط به رعایت موازین شرعی و معقول بودن و دستاویز قرار نگرفتن برای هوس بازی هوس‌بازان و فساد بیشتر می‌دانند. در مواردی نیز با حکم ثانوی، مکروه یا حرام اعلام شده است (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۲۶/۵؛ طبسی، ۱۴۲۶: ۱۳۵-۱۳۸). در واقع گزینه دائمی نیاز به درمان دائمی دارد که آن ازدواج دائم است. ازدواج موقت درمانی است که نهایتاً می‌تواند مسکنی موقت و درمانی مقطعی باشد که در موارد ضرورت مجاز شمرده شده است (میرخانی، ۱۳۸۰) و هرگز جواز آن نباید وسیله عیاشی یا حرم‌سراسازی افراد هواپرست شود (شهید مطهری، بی تا: ۷۹/۱۹). به عبارتی، اسلام برای رفع نیاز جنسی به صورت وسیع و در سطح کلان، ازدواج دائم را پیشنهاد می‌کند، نه ازدواج موقت را (شریفی، ۱۳۹۵). ازدواج موقت راهکاری است تا فرد، در صورت نیاز در شرایط خاص، از آن استفاده کند؛ بنابراین با توجه به تأمین مقاصد شریعت، همچون تشکیل خانواده و حفظ نسل، اصل بر ازدواج دائم است و فلسفه و حکمت تشریح و شرایط نکاح موقت ایجاب می‌کند که جز در ضرورت‌ها از آن استفاده نشود (صالحی، ۱۴۰۰).

سبک زندگی که مجموعه‌ای از رفتار، الگو و کنش‌های فردی و گروهی است در مکتب اسلام بر سه محور اصول اعتقادی، اخلاقی و احکام عملی استوار است. سبک زندگی در مبحث مسائل جنسی دارای شاخصه‌هایی همچون میانه‌روی در لذت‌جویی جنسی، ارزش خویش‌تنداری در امور جنسی و عدالت اجتماعی در مسائل جنسی همسران است و در مسائل خانوادگی شاخصه‌هایی نظیر مسئولیت‌پذیری مرد در خانواده، حفظ نسب و هویت فرزندان، تعلق فرزندان به خانواده و اقارب و استیفای مزایای آن، مودت و رحمت دائم میان

زوجین، امنیت روانی و ثبات خانواده، حسن معاشرت زوجین و الزام وجود بستر تولید و تربیت نسل سالم دارد. شارع مقدس رعایت شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی را منوط و مشروط به اموری ندانسته است، به این معنا که این شاخصه‌ها مطلق هستند و اگر در جایی با مواردی که در ضرورت وضع شده‌اند تعارض پیدا کنند، قاعداً شاخصه‌های تربیت اسلامی مقدم شمرده می‌شود و باید در این مسئله خیلی با احتیاط گام برداشت تا مشکل آفرین نشود (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۲۶/۵؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۱۰۳/۴). بنابراین در مواقعی که این مؤلفه‌ها با جواز مطلق ازدواج موقت تضاد پیدا کنند، جواز ازدواج موقت محدود می‌شود؛ چراکه اصل تشریح نکاح، اعم از دائم و موقت، ایجاد زمینه مشروع در تحقق تربیت اسلامی است. بنابراین نباید تعامل با این قوانین و بهره‌مندی از آنها محوکننده مبنای اصلی آن، یعنی تحقق تربیت اسلامی در جامعه و میان افراد، باشد که موجب نقض غرض از تشریح ازدواج موقت شود.

در پژوهش حاضر همسویی و ناهمسویی ازدواج موقت در شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی مقایسه و مشخص شد که علی‌رغم همسویی معدودی از آثار ازدواج موقت با برخی مؤلفه‌های سبک تربیت اسلامی، برخی از آثار سوء ازدواج موقت با سبک تربیت اسلامی، که در اسلام از اهمیت بسزایی برخوردارند و مطلق ذکر شده‌اند، تعارض دارند که در این صورت باید مؤلفه‌های سبک اسلامی مقدم و حمایت شوند. همچنین به دلیل تأثیر ازدواج موقت بر جایگزینی ازدواج دائم برای مجردان، بالضروره باید در سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری‌ها به موارد خاص جواز آن اکتفا کرد و مانع گسترش آن شد (میرخانی، ۱۳۸۰). همچنین در جواز مطلق ازدواج موقت باید قید و شرط‌هایی گذاشت تا مورد سوءاستفاده واقع نشود (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۱۰۲/۵).

کتاب‌نامه

* قرآن کریم

۱. قانون مدنی
۲. قانون حمایت از خانواده
۳. آذرکمان، زهره (۱۳۸۶)، «بررسی آسیب‌های اجتماعی ازدواج موقت در ایران»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
۴. اخوت، احمدرضا (۱۳۹۲)، تدبیر در ساحت بیت، تهران: نشر قرآن و اهل بیت نبوت ﷺ.
۵. اسدی، لیلیاسادات (۱۳۹۷)، حقوق کیفری خانواده، تهران: نشر میزان.
۶. احسائی، ابن ابی‌جمهور، محمد بن علی (۱۴۰۵)، عوالی اللثالی العزیزیه، قم: دار سید الشهداء للنشر.
۷. باختر، سید احمد؛ رئیس، مسعود (۱۳۹۰)، مجموعه کامل قوانین و مقررات ازدواج موقت، تهران: انتشارات خط سوم.
۸. باینگانی، بهمن؛ ایراندوست، فهیم؛ احمدی، سینا (۱۳۹۲)، «سبک زندگی از منظر جامعه‌شناسی: مقدمه‌ای بر شناخت و واکاوی مفهوم سبک زندگی»، مجله مهندسی فرهنگی، شماره ۷۷، ص ۵۶-۷۴.
۹. بشیری خطیبی، بهنام؛ راد، فیروز؛ باصری، علی؛ هاشم زهی، نوروز (۱۳۹۹)، «بررسی جامعه‌شناختی نگرش جوانان مجرد به مسئله ازدواج موقت: ارائه یک نظریه مبنایی»، مطالعات جامعه‌شناسی، شماره ۴۸ (۱۳)، ص ۱۲۹-۱۴۷.
۱۰. بشیری خطیبی، بهنام (۱۳۹۹)، «بررسی جامعه‌شناختی نگرش جوانان مجرد به مسئله ازدواج موقت: ارائه یک نظریه مبنایی».
۱۱. بهشتی، احمد (۱۳۷۷)، خانواده در قرآن، تهران: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۲. ثمنی، لیلا؛ مهیزی، مهدی؛ فتاحی، سید محسن (۱۳۹۶)، «فرزندآوری مقتضای اطلاق عقد نکاح»، پژوهش‌های فقهی، شماره ۴.
۱۳. جمالی، فاطمه (۱۳۹۲)، «بررسی مزایا و معایب اجتماعی ازدواج موقت»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت معلم.
۱۴. چینی‌چیان، مریم و همکاران (۱۳۸۶)، «مطالعه کیفی دلایل انجام سقط جنین عمدی در ایران»، فصلنامه پیش، شماره ۶ (۳)، ص ۲۱۹-۲۳۲.
۱۵. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹)، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل‌البیت ﷺ.
۱۶. حکمت‌نیا، محمود (۱۳۹۲)، حقوق زن در اسلام، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۷. حمیدی، نفیسه؛ فرجی، مهدی (۱۳۸۷)، «سبک زندگی و پوشش زنان در تهران»، تحقیقات فرهنگی ایران، شماره ۱، ص ۶۵-۹۲.
۱۸. خرمشاهی، بهاء‌الدین (۱۳۷۷)، دانش‌نامه قرآن در قرآن پژوهی، تهران: انتشارات دوستان.
۱۹. خیری‌خامنه، بهناز؛ زاهد، سید سعید (۱۳۹۰)، «بررسی نگرش زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی شهر شیراز به ازدواج موقت»، پژوهش‌نامه زنان، دوره ۲، شماره ۲.

۲۰. رحیم، پارسا (۱۳۸۸)، ازدواج موقت در آینه قرآن و سنت، تهران: نشر مشعر.
۲۱. ریاحی، محمد اسماعیل (۱۳۹۱)، «شناسایی همبسته‌های اجتماعی میزان و دلایل موافقت یا مخالفت با ازدواج موقت»، همایش ملی خانواده و مسائل نو پدید.
۲۲. شریفی، سید حسن (۱۳۹۵)، ازدواج موقت و چالش‌ها، قم: بوستان کتاب.
۲۳. شریفی، عنایت‌الله؛ لطفی، مهرعلی (۱۳۹۲)، «سبک زندگی خانوادگی در قرآن و سنت پیشوایان معصوم علیهم‌السلام»، پژوهش نامه معارف قرآنی، دوره ۴، شماره ۱۴.
۲۴. صالحی، زینب (۱۴۰۰)، «بررسی ازدواج موقت مردان متأهل و آثار آن بر روابط زوجین»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء علیها‌السلام.
۲۵. صدیقی اورعی، غلامرضا (۱۳۷۴)، جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی جوانان، تهران: انتشارات خوشه.
۲۶. صفایی، سید حسین؛ امامی، اسدالله (۱۳۹۴)، مختصر حقوق خانواده، تهران: نشر میزان.
۲۷. صیمیری، مفلح بن حسن (حسین) (۱۴۰۸)، تلخیص الخلاف و خلاصه الاختلاف - منتخب الخلاف، قم: انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
۲۸. طاهری، حبیب‌الله (۱۴۱۸)، حقوق مدنی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۹. طباطبایی، محمد حسین (۱۴۱۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین.
۳۰. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۰)، المؤلف من المختلف بین أئمه السلف، مشهد: مجمع البحوث الإسلامیه.
۳۱. طبسی، نجم‌الدین (۱۴۲۶)، ازدواج موقت در رفتار و گفتار صحابه و تابعین، ترجمه محمد حسین شیرازی، قم: دلیل ما.
۳۲. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۰)، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، لبنان: دارالکتاب العربی.
۳۳. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷)، الخلاف، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳۴. غفاری، مجید؛ رضانی، نیلوفر (۱۳۹۸)، «عدالت زناشویی و کیفیت زناشویی: نقش واسطه‌ای پرخاشگری ارتباطی پنهان»، خانواده‌پژوهی، شماره ۱۵ (۴)، ص ۴۸۷-۵۰۳.
۳۵. فاضل لنکرانی، محمد موحدی (بی تا)، احکام پزشکان و بیماران.
۳۶. فعالی، محمدتقی (۱۳۹۶)، مبانی سبک زندگی اسلامی، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری دین و معنویت آل یاسین.
۳۷. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۴۰۶)، الوافی، اصفهان: کتابخانه امام امیر المؤمنین علی علیه‌السلام.
۳۸. قادری، فاطمه؛ کیخا، محمدرضا (۱۳۹۶)، مزایا و معایب ماده ۲۱ قانون جدید حمایت خانواده (ازدواج موقت)، فصلنامه تحقیقات حقوقی معاهده، شماره ۲.
۳۹. قائمی، علی (۱۳۶۴)، تشکیل خانواده در اسلام، چاپ پنجم، تهران: انتشارات پژمان.

۴۰. قمی سبزواری، علی (۱۴۲۱)، جامع الخلاف و الوفاق، قم: زمینه سازان ظهور امام عصر علیه السلام.
۴۱. کاویانی، محمد (۱۳۹۱)، سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۴۲. کردی، زهره (۱۳۹۴)، «ویکردهای مختلف نسبت به ازدواج موقت و علل جامعه‌شناسی آن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی.
۴۳. کرکی عاملی (محقق ثانی)، علی بن حسین (۱۴۱۴)، جامع المقاصد فی شرح القواعد، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
۴۴. کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۴۵. کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب (۱۴۲۹)، الکافی (ط - دار الحدیث)، قم: دار الحدیث للطباعة والنشر.
۴۶. مجلسی، محمدباقر (۱۴۱۰)، بحار الأنوار، لبنان: مؤسسه الطبع والنشر.
۴۷. مجلسی، محمدتقی (۱۴۰۶)، روضه المتقین فی شرح من لایحضره الفقیه، قم: مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانیپور.
۴۸. محدث نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، لبنان: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
۴۹. محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۱۲)، نکت النهایه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۵۰. محقق داماد، سید مصطفی (بی‌تا)، بررسی فقهی حقوق خانواده - نکاح و انحلال آن، قم.
۵۱. مدرسی یزدی، سید عباس (۱۴۱۰)، نموذج فی الفقه الجعفری، قم: کتاب فروشی داوری.
۵۲. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲)، سبک زندگی اسلامی ضرورت‌ها و کاستی‌ها، معرفت، شماره ۱۸۵، ص ۵-۱۲.
۵۳. مطهری، مرتضی (بی‌تا)، مجموعه آثار (فقه و حقوق)، قم: بی‌نا.
۵۴. مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۴)، کتاب النکاح، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام.
۵۵. مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۵)، تعزیر و گستره آن، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام.
۵۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۸ الف)، احکام بانوان، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام.
۵۷. مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۸ ب)، حیل‌های شرعی و چاره‌جویی‌های صحیح، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام.
۵۸. موراتا، ساچیکو (۱۳۵۸)، متعه، تهران، نشر همدمی.
۵۹. مهدوی کنی، سعید (۱۳۸۷)، دین و سبک زندگی: مطالعه موردی شرکت‌کنندگان در جلسات مذهبی، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۶۰. مهدوی کنی، سعید (۱۳۹۳)، دین و سبک زندگی، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۶۱. میرخانی، عزت السادات (۱۳۸۰)، «مرزشناسی در ازدواج موقت»، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۹.
۶۲. نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴)، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، لبنان: دار إحياء التراث العربی.
۶۳. نیازی، زهرا (۱۳۹۰)، «واکاوی ازدواج موقت متأهلین و تأثیر آن بر فروپاشی خانواده»، پایان‌نامه ارشد، دانشگاه الزهراء علیها السلام تهران.

۶۴. ولوجردی، محمد (۱۳۷۱)، ازدواج موقت، تهران: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.
۶۵. هادی، اسماعیل (۱۳۷۷)، دورنمای حقوقی ازدواج موقت، تهران: نشر و فرهنگ اسلامی.

66. Azar, A. S. & Hashim, A. (2014), "Towards a Analysis of Review Article in Applied Linguistics: Its Classes, Purposes and Characteristics", *English Language Teaching*, 7, 76–88.
67. Brereton, P., Kitchenham, B. & Khalil, M. (2007), "Lessons from applying the systematic literature review process within the software engineering domain", *The Journal of Systems and Software*, 80, 571–583.
68. Haeri, Shahla (1989), *Law of Desire: Temporary Marriage in Shi'i Iran*, Syracuse: Syracuse University Press.